

Företagare sluter sig samman

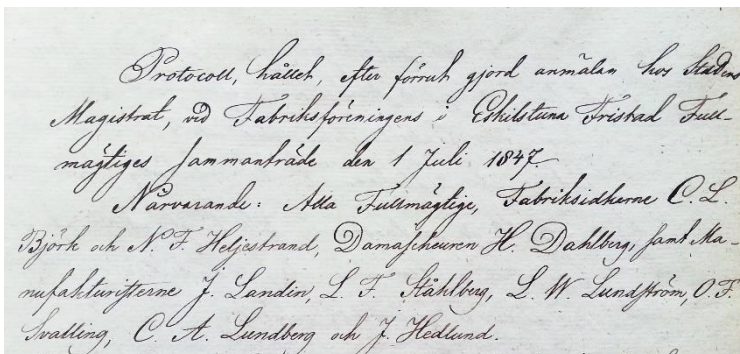
Av Helena Karlsson

170 år har gått sedan skråväsendet avskaffades och fabriks- och hantverksföreningar skapades runt om i landet. Vissa föreningar med rötterna i dessa sammanslutningar är ännu verksamma och arbetar i samma anda – för företagets framtid.

I Sverige avskaffades skråväsendet 1846. Fabriks- och hantverksförordningen ersatte därmed Skråförordningen från 1720. Skråväsendet hade haft sina rötter i medeltiden. Yrkesutövarna inom olika hantverk i städerna var organiserade i egna föreningar, skrån, med ärftliga privilegier och särskilda monopol. Hantverket var på det sättet mycket reglerat. Inte vem som helst kunde "starta eget". För det krävdes genomgången utbildning (från lärling till gesäll och sen mästare) och att skrået först hade gett sitt godkännande.

Skråväsendets strikta regelverk och konservativa hållning kom med tiden att uppfattas som alltmer otidsenligt. Systemet satte effektivt stopp för förändringar och nya tankesätt som kunde ha gynnat en utveckling av näringslivet. Många, särskilt från liberalt håll, menade att tiden var mogen för större näringsfrihet. Ett steg på vägen hade varit inrättandet av Eskilstuna fristad 1771, ett "näringslivsexperiment" som skulle främja utvecklingen inom järn- och metallindustrin genom att de "småföretagare" som slog sig ner där skulle vara befriade från både skråtvång och tullavgifter. Dessa friheter var dock begränsade just till fristaden och gynnade visserligen tillverkningen där men i landet i övrigt skulle det dröja fram till 1846 innan ett formellt beslut om upplösning av skråna fattades, ett beslut som kommit många decennier tidigare på andra platser i Europa.

Istället för skråna skulle det inrättas en ny typ av föreningar som samlade städernas näringsidkare. Flera sådana föreningar fanns i Sörmland. I Nyköping var till exempel den kombinerade Nyköpings (första) fabriks- och hantverksförening verksam under åren 1847-1864. Också i Eskilstuna bildade hantverkare, handlande och fabriksägare föreningar under 1847. Till skillnad från i Nyköping skedde det på skilda håll, i en hantverksförening, en handelsförening och en fabriksförening. Här ska vi titta närmare på den sistnämnda.

Protokoll från bildandet fabriksföreningen 1847. Eskilstuna äldre fabriksförenings arkiv, Arkiv Sörmland

Många fabriksidkare inom den expanderande metallindustrin i Eskilstuna tog plats i den nybildade fabriksföreningen.

Föreningen hade bland annat till uppgift att ge utlåtanden om lärlingar och gesäller, som inkommit med ansökningar om gesällbrev och burskap till stadens magistrat.

Bland de pojkar, som under 1800-talet skolades inom stadens manufakturväring, fanns flera framtida storfabrikörer. En av dessa var Frans August Stenman, grundare av F.A. Stenmans Låsfabrik (idag del i Assa Oem). Stenman föddes 1826 och verkade under 1840-talet som smideslärling i Eskilstuna. År 1847 ansökte han om gesällbrev. Då han uppvisat "*intyg öfver så väl god och försvarlig Christendomskunskap*" som "*god frejd*" liksom förevisat ett "*förfärdigadt Portlås*", godkände fabriksföreningen hans ansökan. Stenman fortsatte därefter som gesäll i två år innan han avlade mästarprov. Sommaren 1849 tog fabriksföreningen upp hans ansökan om "*att som Manufakturist här i staden vinna burskap och Borgarrätt*". Föreningen hade inget att anmärka, ansökningshandlingarna var kompletta och mästarprovet till belåtenhet.

Frans August Stenman (1826-1890). Foto: okänd. Fotoalbum 9, Eskilstuna stadsmuseum

I oktober 1849 kallades Stenman tillsammans med flera nya manufakturister till fabriksföreningen för att uppvisa sitt "*af Magistraten meddelade tillstånds- och Burbref för att såsom Borgare och Mästare utöfva Smideshandtverket här i staden*". Detta år startade Stenman sin fabrik, som skulle komma att bli en viktig hörnsten i den välkända låsindustrin i Eskilstuna.

Fabriks- och hantverksföreningarna verkade fram till 1864. Det året beslutades om näringsfrihet i Sverige. Det krävdes därmed inte längre burskap och mästarbrev för att driva företag och de tidigare obligatoriska föreningarna för fabrikörer och hantverkare upplöstes. Ett par decennier senare fanns dock åter på många håll i landet behov av att samla näringsidkarna, men nu på frivillig väg. I november 1889 bildades exempelvis Eskilstuna (nya) fabriksförening. Än idag hålls denna drygt 100-åriga föreningstradition vid liv, som en av landets äldsta arbetsgivarorganisationer.